

KRISEN OCH EXPORTNÄRINGEN

Av direktör TORSTEN HERNOD, Stockholm

DET är först efter tvekan, som jag låtit locka mig att säga några ord inför denna församling¹, och jag gör det endast av det skälet, att professor Heckscher vid något tillfälle uppmanat det praktiska livets män att avkläda sig sin blygsamhet och yttra sig även i denna krets, där givetvis akademici måste intaga främsta rummet. — — —

Jag måste först göra en reservation mot professor Ohlins förord för »poolandet». Ehuru något dylikt i vissa fall kan vara klokt och riktigt, kan jag dock icke såsom en det praktiska livets man gå med på att man uppställer detta som en generell princip. Det tar nämligen i hög grad bort den stimulans, som enligt professor Ohlin själv utgör en så viktig del i närings- och produktionslivets utveckling under en kristid.

Låt mig i detta sammanhang göra den allmänna reflexionen, att det är intressant att notera, att när man står öga mot öga med nödläget, förenklas problemen i samma mån som svårigheterna ökas. När man skall bemöda sig att finna brödet för dagen och undgå de värsta olägenheterna för framtiden, förhindras man att och behöver icke snegla på de mer eller mindre teoretiska problem, som visserligen äro intressanta men föga givande. Man kommer ned på jorden och får då endast några, men stora och viktiga problem att lösa, som visserligen icke därför äro lättare.

Det är en vanlig föreställning, att svenska produkter, vari ingå importerade råvaror o. dyl., i regel ovillkorligen måste komma

¹ På Svensk Tidskrifts önskan har direktör Torsten Hernod till vårt förfogande ställt stenogrammet av hans inlägg vid Nationalekonomiska föreningens sammanträde den 5 oktober, varvid professor Bertil Ohlin inledde en diskussion om prispolitiken i det aktuella läget. Stenogrammet inflyter här med några smärre utslutningar och retuscheringar.

att höjas i den mån kostnaderna för de utländska råvarorna stigit. Om jag fattar professor Ohlin rätt, synes också han vara av den uppfattningen. Men är detta alldeles riktigt? Måste man utan vidare godtaga ett sådant resonemang? För det praktiska livets män förefaller det, som om riktmärket för prispolitiken i detta avseende fastmera måste vara att under produktens gång genom de skilda stadierna av produktions- och distributionsprocessen gradvis, så långt sig göra låter, eliminera den primära prisstegringen. Det förefaller då, som om det förnämsta medlet att tillgripa vore en begränsning av kostnadspåläggen och framför allt av handelsvinstmarginalerna. Vägen dit är visserligen besvärlig, men den är icke alldeles oframkomlig. Den går som bekant via en rationalisering av produktion och distribution, via en standardisering av produkterna och — den sista och besvärligaste anpassningen — via genomförandet i största utsträckning av absoluta istället för procentuella pålägg inom handeln. Handelsmarginalerna, särskilt inom detaljhandeln, ha ju hittills i många fall varit mycket höga och ha säkerligen oavbrutet stegrats sedan världskriget på grund av varuslagens variationer, modets växlingar och anspråken på nyheter, vilkas tillmötesgående produktion och handel i högsta grad inriktat sig på under senare år. Som en följd härav ha ju detaljisterna löpt betydande risker och drabbats av de olägenheter, som uppstått genom att varorna blivit inkuranta o. s. v. Det förefaller, som om denna risk automatiskt skulle elimineras i en krigs- och krissituation, då hamstringsinstinkter sätta sin prägel på allmänhetens köp av varor, d. v. s. allmänheten omsätter sina pengar i snart sagt vilka varor som helst och kommer att fortsätta med detta, så länge en krissituation varar. Såsom en följd därav försvinner allra största delen av den risk, som detaljisterna löpa beträffande varuförsämringen. Riskens inträder visserligen på nytt, när krisen närmar sig sitt slut. För en det praktiska livets man förefaller det sålunda, som om man i nuvarande läge skulle kunna beträffande påläggen inom handeln åvägabringa en annan och stramare ordning, vilken likväl skulle åt handelsutövarna giva erforderlig bärgning. Mången skulle kanske vilja tyda mitt yttrande så, som om jag skulle anse, att det skikt inom näringslivet, som representeras av varudistribution och detaljhandel, icke skulle förtjäna att ha sin bärgning. Jag vill därför understryka, att detta skikt givetvis liksom alla andra skall ha sin goda inkomst — jag önskar det den allra bästa

bärgning — men såvitt jag förstår ligger i alla fall ett korrektiv i en stramare skötsel av denna angelägenhet.

Om man icke genom sådana, nu antydda kostnads- och vinstbegränsningar kan förhindra en avsevärd fördyring å varor, som äro oundgängligen erforderliga för den stora allmänheten, först då bör — förefaller det — ransonering vidtagas.

Professor Ohlin har vid diskussionen av möjligheterna att motverka en fördyring av importvarorna även ingått på de möjligheter, som valutapolitiken i detta hänseende erbjuder. Det är givet, att jag såsom framför allt exportman förmenar det vara riktigt att endast med stor försiktighet framgå på denna väg. Ty även om det är så, att en generell sänkning av valutakurserna visserligen skulle avsevärt förbilliga våra importvaror, är det dock samtidigt så, att denna fördel är förenad med klara och betydande nackdelar. En sänkning av valutakurserna kommer ju alltid även mindre nödvändiga, ja rent av lyxbetonade importartiklar till godo i lika mån som den premierar införseln av livsviktiga förnödenheter. Jag diskuterar icke här de eventuella verkningarna på detta område av ett eventuellt importförbud. En åtgärd att sänka växelkurserna drabbar emellertid med hela sin tyngd vår exportindustri, och i själva verket skulle den innebära en subventionering av all import med medel, som toges från all export. Exporten har ju — det börjar nu mer och mer att erkännas och förstås — även ur försörjningssynpunkt en ofantlig och växande betydelse, även om densamma som regel skjutes åt sidan vid diskussion av prisproblemen.

Måhända vågar jag här framföra, att exportangelägenheterna icke för närvarande vinna det allmänna intresse, som de säkerligen förtjäna, när det gäller att på bästa sätt ordna för försörjningens upprätthållande. Skulle exporten icke kunna bära den extra belastning, som en sänkning av valutakurserna förorsakar, innebure åtgärden givetvis att vi levde på vårt kapital, d. v. s. av de statens medel, som för närvarande äro investerade i riksbankens tillgångar i guld och utländska valutor. Men alla torde väl vara ense om att vi i det totala krigets tid äro mindre i behov av penningar och åter penningar, medan vi utan varor och åter varor i det långa loppet stå oss slätt med våra guldreserver. Först då vi kommit i det lyckliga läget, att den svenska exporten åter kommit i gång i sådan omfattning, att betalningsbalansen tenderar att utvecklas i positiv riktning, förefaller det som om

en sänkning av de utländska växelkurserna framstode såsom en ekonomiskt motiverad åtgärd.

Och så till frakterna. — — —

Även om man just i dessa dagar kan säga, att det är god tillgång på svenskt tonnage, ehuru detsamma av kända skäl icke kan utnyttjas med samma effektivitet som under normala förhållanden, är det dock så och av vederbörande myndigheter och redare väl känt, att den svenska exporten alltid under höstsäsongen, nu liksom under normala förhållanden, har ett mycket stort behov av fartyg. Detta behov kan uppenbarligen icke fyllas av för exporten tillgängliga båtar. Situationen i detta avseende får ju också sin blyxtbelysning genom det yttrande, som nyligen fölls av en av rederinäringens främsta representanter i Stockholm, att över 50 % av vår utrikeshandel förut gått på utländska kölar. Det är alltså utomordentligt viktigt, att allt det svenska tonnage, som över huvud taget är tillgängligt, ställes till förfogande och reserveras icke blott för svensk import utan även för svensk export. I sådana tider, då den inom landet förefintliga produktionsapparaten helt och hållet — och med rätta — måste ställa sig till rikets förfogande under bortseende i hög grad från enskilda intressen, förefaller det, som om man är berättigad fråga, huruvida det är för landet gagneligt, att svenskägda fartyg, som om ingenting hade hänt, upprätthålla i full omfattning förbindelser Vancouver—Australien, New York—Brasilien, San Francisco—Brittiska Indien. Det är visserligen riktigt, att i detta tonnage ligger mycket, som icke lämpligen kan användas för den mindre exporten, men i stor omfattning kan dock detta tonnage sysselsättas, eftersom man där har båtar av storleksordningen 3,000 à 4,000 ton. Jag är ledsen, att jag genom detta mitt uttalande säkerligen har stött mig med många vänner inom rederinäringen, men stora intressen inom exportvärlden, vilka också äro landets intressen, hoppas att sjötransportförhållandena skola lättas och hoppas också, att då så sker det erforderliga svenska tonnaget skall finnas till förfogande. Man bör ta hem så stor del av tonnaget som möjligt, oberoende av tidsbefraktningkontraktens större eller mindre värde. Det tar som bekant åtskillig tid, innan man får hem dessa båtar till svenska hamnar.

En subventionering av exportfrakterna är förvisso ett ömtåligt problem, och denna åtgärd lär väl icke komma att övervägas i obegränsad utsträckning. Ej heller är detta problem aktuellt, så

länge köparna av de svenska stapelprodukterna äro villiga att betala de ökade priser, som täcka utfrakterna. En subventionering av utfrakterna i ett dylikt läge skulle ju innebära en ren present till utlandet. Men man får å andra sidan icke trösta sig med att allt är gott och väl, eftersom merfrakterna på grund av det nu inträdda läget betalas av våra köpare. Det är tvärtom så, att kunna frakterna icke hållas inom rimlig höjd, minskas den svenska konkurrensförmågan på exportområdet. Ty vid en viss punkt i den av frakter föranledda kostnadsstegringen inträder det läget, då köparelandet självt kan — och det kunna våra köpareländer i stor omfattning göra — producera våra varor och stänga våra exportmöjligheter. Med varje krona eller dollar, som frakten stiger, ökas våra köpareländers inhemska konkurrensförmåga. Detta är en mycket viktig punkt i det nutida Sveriges exportförhållanden.

Men även med iakttagande av de kostnadsbesparande åtgärder, som i det föregående antytts, blir en viss höjning av de allmänna levnadskostnaderna säkerligen ofrånkomlig. Mig förefaller det vara riktigt, vad professor Ohlin uttalade, nämligen att ingen konsumentgrupp skäligen bör kunna kräva kompensation för denna prisstegring. Men då återstår å andra sidan frågan, om statsmakterna äro beredda att taga konsekvenserna av en sådan politik, som väl bl. a. innebär, att det nuvarande systemet med efter index automatiskt stigande löner för statstjänstemännen tills vidare får sättas ur funktion. Och ståndpunkten innebär därjämte ett krav på den största återhållsamhet i fråga om lönepretentioner på den enskilda arbetsmarknaden. Det är värt att understryka de om självdisciplin och ansvars känsla vittnande uttalanden och åtgärder, som i flera fall i detta hänseende föreligga från arbetarorganisationernas sida, vilka uttalanden förtjäna respekt och erkännande. Äro de statliga och kommunala tjänstemännen beredda att solidariskt ansluta sig till denna restriktiva lönepolitik, som läget tydligen kräver?

Professor Ohlin har vidare formulerat den satsen, att jordbrukarna, liksom andra producenter, ha rätt att söka undgå en minskning av inkomsterna genom att höja priserna, i den mån deras egna kostnader stigit sedan första halvåret 1939. I detta uttalande torde man väl utan tvekan kunna instämma. Men i bjärt kontrast härtill synes det krav på väsentligt höjda priser stå, som från jordbrukarhåll nyligen framförts genom det sven-

ska lantbrukets ekonomiska intresseorganisation R. L. F. Den av professor Ohlin angivna formeln innebär ett avvisande av förhöjda jordbruksproduktpriser i den mån de icke betingas av ökade kostnader, och man observerar då, att denna ståndpunkt innebär ett frångående av riktlinjerna för den statliga jordbrukspolitiken, vilken förutsätter möjligheten av en höjning av jordbruksprodukternas priser upp till 15 % över 1925—1929 års genomsnittsnivå. Det synes oundgängligen nödvändigt att skapa klarhet över, vilken princip som äger prioritet: den hittillsvarande jordbrukspolitiken eller det allmänna kravet på förbud mot sådana prisförhöjningar i förhållande till prisläget före krigsutbrottet, vilka icke svara mot faktiskt konstaterade kostnadsökningar?

Beträffande slutligen investeringskontrollen synes kravet på begränsning så långt sig göra låter av den statliga upplåningen vara riktig. Tillämpas denna princip, kanske man också skall undgå den i utsikt ställda kontrollen över de privata investeringarna. Denna skulle kunna innebära ett mycket besvärande statligt intrång i det enskilda näringslivet med risker å ena sidan för felinvesteringar, som kanske ytterst skulle drabba skattebetalarna, och å andra sidan för underlåtenhet att verkställa sådana investeringar av mången gång mycket riskbetonad natur, som det nuvarande läget kräver.